Department :- Ayurved Samhita & Siddhant

Charak Samhita
“ Chapter Sequence – Purpose”

Purpose of this PPT

- Each Book has some idea in arranging sequence of Chapters
- **This is very Interesting to understand the purpose of sequence of Chapters in Charak Samhita**
- In this PPT Charak Samhita –Uttarardha part ,is taken which is a part of Syllabus of Third BAMS
- **Chikitsa Sthhana + Kalpa Sthana + Siddhi Sthana Chapter sequence is discussed**

Special Thanks

- **Dr. Jyoti Dombe –**

- Lecture ,Samhita Dept in Ayurved college Nigdi
- Disciple of Vaidya Anant Dharmadhikari
- Master study of Charak Samhita

चिकित्सास्थानम्

- **Last Sthana –Indriya Sthana**
- **Now we have to treat patients without Arisra Lakshan** (Features of Bad Prognosis)
- This will give Vaidya –Dharma (Satisfaction of Duty) ,Artha (Money) ,Yasha (Success)
- Hence –this is Beginning of Treatment Part of Charak samhita

Rasayan Chapter

- The name is given –because content of Chapter is **Rasayan or Rejuvenation subject**
- **Sequence –** Rasayan & Vajikaran are tools of Chikitsa
- Describing Rasayan & Vajukaran ,before Jwara –is Maha phaladai (More Useful)

- Rasayan can give Longevity –hence called as **Maha-Phalam (More Useful)** –Hence Rasayan –before Vajikaran

१/१. अभयामलकीयरसायनपादः

- पूर्वस्थानोक्तलक्षणाभावेनावधारितायुष्मद्भावेन चिकित्सा धर्मार्थयशस्करी कर्तव्येत्यनन्तरंचिकित्साभिधायकं स्थानमुच्यते|

- रसायनवाजीकरणसाधनमपि यथा चिकित्सोच्यते , तथाऽनन्तरमेववक्ष्यति|

१/१. अभयामलकीयरसायनपादः

- तत्रापि ज्वरादिचिकित्सायाः प्राग्रसायनवाजीकरण योर्महाफलत्वेनादावभिधानम्|
-
- तयोरपिच रसायनमेव वर्षसहस्रायुष्ट्वादिकारणतया महाफलमिति तदभिधीयते, तत्रापिचाभयामलकीयश्चिकित्सास्थानार्थसूत्राभिधायकतयाऽग्रेऽभिधीयते||१-२||

१/१. अभयामलकीयरसायनपादः

- Abhaya = Haritaki or Hirda
- Aamalaki = Avala
- **This chapter explains Rasayan products ,prepared from Abhaya & Amalaki** –Hence the name

१/१. अभयामलकीयरसायनपादः

- **Sequence** – Before giving Rasayan –Body purification or cleansing is IMP
- **Haritaki is useful for Shodhan or cleansing** – Hence described in the beginning
- As there is similarity in Properties & Function –Amalaki is described after Haritaki or Abhaya

१/२. प्राणकामीयो रसायनपादः

- Chapter is **beginning with the word 'Prana Kamiya' –Hence the Name**
- **Sequence** – Person who wish long life ,is benefitted by Amalak Rasayan like Chavan prash
- Last chapter has described about Amalak Rasayan –In this chapter – More extensive description of Amalak Rasayan for Prana – Kamiya – Desire for Prana or Long Life

१/३. करप्रचितीयो रसायनपादः

- Chapter is **beginning with the word ‘ Kara - Prachitiya’ –Hence the Name**
- Kara –prachitanam iti padam –Swayam patitam grahanam Nishedhayati –
- Amalaki fruits ,should not be collected ,fallen on ground –but should be plucked from tree by our hands

१/३. करप्रचितीयो रसायनपादः

- **Sequence –** Last chater –there was description of Amalaki Rasayan

- So in this chapter –reader will understand **How Amalaki Fruits should be collected & stored ?**

१/४. आयुर्वेदसमुत्थानीयो रसायनपादः

- This Chapter discuss **How Ayurveda science has evolved (Samuthana in Sanskrit)** –Hence the name
- **Sequence** – This chapter explains – Remaining Rasayan Kalpas like Divya Aushadhi (Brahma Rasayan) ,**Achar Rasayan** (Ehhical code of conduct)

Vajikaran –4 Pad or parts

- As these chapters describes about Vajikaran or Aphrodisiac –Hence the Name

- अवाजी वाजीवात्यर्थं मैथुने शक्तः क्रियते येन तद्वाजीकरणम्| उक्तं हि- "वाजीवातिबलो येन यात्यप्रतिहतःस्त्रियम्" इत्यादि| अन्विच्छेदिति रसायनान्महाफलात् तदपेक्षयाऽल्पफलं वाजीकरणं पश्चादिच्छेत्|

Vajikaran –4 Pad or parts

- **Sequence** – Rasayan & Vajikaran both are having functions of Swasthya Rakshan (To maintain Healthy condition) & Urjaskar (Energy Booster) –

- **Vajikaran is discussed after Rasayan**

२/१. संयोगशरमूलीयो वाजीकरणपादः

- This chapter describes **Vajikaran Kalpa ,prepared from Shara muliya –Hence the name**
- **Sequence** – Before starting Aphrodisiac products ,to attract the readers to the subject –charak has given some **introduction with the topic like Society criticize the people ,who can not get children** (Problem of Infertility – Social Taboo at that time)

२/२. आसिक्तक्षीरीयो वाजीकरणपादः

- **Chapter begins with the word – Asikta Kshiriya –Hence the name**
- Sikta = rice & Kshir = Milk
- Asikta Kshiram = Kshir seka vruddham
- **When we put rice in milk –it bulges**

२/२. आसिक्तक्षीरीयो वाजीकरणपादः

- **Sequence ---**

- In last part of Second Chapter as 2.1 --,In Schlok –32 ,charak ,says – The person who wish to have children –must consume any of 8 kalpas ,mentioned in this part

२/३. माषपर्णभृतीयो वाजीकरणपादः

- Chapter is **beginning with the word ' Masha Parna Bhrutam ' –Hence the Name**
- Masha Parna = Leaves of Udid or Black gram
- Bhrutam = Nourished
- **Milk of cow ,who is fed on leaves of Black gram –is Aprodisiac** –This is mentioned in the beginning of this chapter

२/३. माषपर्णभृतीयो वाजीकरणपादः

- **Sequence** –

- This chapter describes – 15 Aphrodisiac products ,which can give strength

२/४. पुमाञ्जातबलादिको वाजीकरणपादः

- Chapter is **beginning with the word ' Puman jat balo ' –Hence the Name**
- Puman = Purusha or man
- Jat bala = Congenital strength
- In the beginning of chapter ,**charak has discussed about Strength by birth & sexual power**

२/४. पुमाञ्जातबलादिको वाजीकरणपादः

- पारिशेष्यात् पुमाञ्जातबलादिक उच्यते|

- As this is a last part of Aphrodisiac chapter--- All the remaining topics of sexology are discussed here

३. ज्वरचिकित्सितम्

- स्वस्थोर्जस्करमभिधाय व्याधिनिर्घातकरचिकित्सितं वक्तव्यम्|

- सर्वरोगप्रधानत्वेन ज्वरस्यैवादौचिकित्सितं तत्रोच्यते|
- ज्वरस्य च यथा प्राधान्यं तथाऽत्रैव वक्ष्यति| ---आयुर्वेददीपिका व्याख्या (चक्रपाणिदत्त कृत)

३. ज्वरचिकित्सितम्

- As chapter **describes Treatment of Fever or Jwara –Hence the name**
- **Sequence –**Previously – Rasayan is decribed for preservation of health .Now charak as started with Curative part
- Amongst all diseases – **Fever is very IMP clinical features – Hence Jwara is described first**

४. रक्तपित्तचिकित्सितम्

- आद्युत्पत्तौ ज्वरसन्तापाद्रक्तपित्तोत्पत्तेर्ज्वर चिकित्सितमनु रक्तपित्तचिकित्सितमभिधीयते॥ १-२॥

- आयुर्वेददीपिका व्याख्या (चक्रपाणिदत्त कृत)

४. रक्तपित्तचिकित्सितम्

- Chapter describes **Treatment of Raktapitta or Bleeding disorders –Hence the name**
- Sequence –In Charak Nidan 8/17 – it is said that
- निदानार्थकरो रोगो रोगस्याप्युपलभ्यते||१६|| तद्यथा- ज्वरसन्तापाद्रक्तपित्तमुदीर्यते|
- **Hence ,Raktapitta is described after Jwara**

५. गुल्मचिकित्सितम्

- निदानोक्तक्रमानुरोधाद्रक्तपित्तमनु गुल्मचिकित्सितं ब्रूते||१-२|| -- -- आयुर्वेददीपिका व्याख्या (चक्रपाणिदत्त कृत)

- As this chapter describes **Treatment of Gulma** –Hence the name

५. गुल्मचिकित्सितम्

- **Sequence** –

- In Nidan Sthana –Gulma is described ,after Rakta pitta – Same sequence is maintained in Chikitsa Sthana

६. प्रमेहचिकित्सितम्

- निदानोक्तसम्बन्धक्रमादेव गुल्मचिकित्सितादनु मेहचिकित्सितमुच्यते||१-२|| -- -- आयुर्वेददीपिका व्याख्या (चक्रपाणिदत्त कृत)
- As this chapter describes **Treatment of Prameha –Hence the name**
- **Sequence** – In Nidan Sthana –Prameha is described ,after Gulma – Same sequence is maintained in Chikitsa Sthana
-

७. कुष्ठचिकित्सितम्

- हविष्प्राशान्मेहकुष्ठयोर्जन्म उक्तं, तेन मेहमनु कुष्ठचिकित्सितमुच्यते||१-२|| -- -- आयुर्वेददीपिका व्याख्या (चक्रपाणिदत्त कृत)

- As this chapter describes **Treatment of Kushtha –Hence the name**

७. कुष्ठचिकित्सितम्

- **Sequence** – In Nidan sthana –it is said that due to excess consumption of Havis or Havaniya Dravya like Ghee etc – Prameha & Kushtha are developed –Hence Kushtha is described after Prameha
- प्रमेहमनु प्रागुत्पत्तौ कुष्ठोत्पादात् कुष्ठनिदानमुच्यते| वचनं हि-
  "हविःप्राशान्मेहकुष्ठयोः" (नि.अ.८) इति||१-२||

८. राजयक्ष्मचिकित्सितम्

- त्रिदोषजत्वसामान्यात् कुष्ठमनु राजयक्ष्मचिकित्सितमुच्यते|

- उन्मादापस्मारौदक्षाध्वरोद्ध्वंसोत्पन्नावप्यागन्तुत्वानुबन्धत्वात् पश्चादुक्तौ||१-२|| -- -- आयुर्वेददीपिका व्याख्या (चक्रपाणिदत्त कृत)

८. राजयक्ष्मचिकित्सितम्

- As this chapter describes **Treatment of Rajayakshma –Hence the name**

- **Sequence** – Kushtha & Rajayakshma –Both are Tri Doshaja –Hence Rajayakshma is decribed after Kushtha

९. उन्मादचिकित्सितम्

- इदानीमुपोद्घातितं राजयक्ष्मचिकित्सितमभिधाय क्रमप्राप्तमुन्मादचिकित्सितं ब्रूते।

- अयं क्रमश्चरकसंस्कृतांपञ्चाध्यायीमर्शोऽतीसारवीसर्पमदात्ययद्विव्रणीयरूपां परित्यज्य ज्ञेयः||१-२|| -- -- आयुर्वेददीपिका व्याख्या (चक्रपाणिदत्त कृत)

९. उन्मादचिकित्सितम्

- As this chapter describes **Treatment of Unmad –Hence the name**

- **Sequence** – In Nidan Sthana –Unmad is described ,after Rajayakshma – Same sequence is maintained in Chikitsa Sthana

१०. अपस्मारचिकित्सितम्

- आद्युत्पत्तावुन्मादेन सहोत्पन्नत्वादुन्मादमनु अपस्मारचिकित्सितमुच्यते॥१-२॥ -- -- आयुर्वेददीपिका व्याख्या (चक्रपाणिदत्त कृत)
- As this chapter describes Treatment of Apasmar –Hence the name
- **Sequence** – In Nidan Sthana –Apasmar is described ,after Unmad – Same sequence is maintained in Chikitsa Sthana

११. क्षतक्षीणचिकित्सितम्

- अपस्माररोगेण विषमोच्चपतनादिभ्य उरःक्षतोऽपि भवति, ततः क्षतक्षीणो भवति,तत्सम्बन्धादपस्मारमनु क्षतक्षीणचिकित्सितमुच्यते|- -- आयुर्वेददीपिका व्याख्या (चक्रपाणिदत्त कृत)

- As this chapter describes **Treatment of Apasmar –Hence the name**

११. क्षतक्षीणचिकित्सितम्

- **Sequence** – Patient of Apasmar ,during convulsions ,can fall down & get Traumatic Injury
- **Hence ,in this chapter all injuries or wounds** are described –specially Ura-Kshata (Chest wound)

१२. श्वयथुचिकित्सितम्

- क्षतक्षीणे मर्मोपघातो भवति, शोथेऽपि मर्मोपघातः कारणं, तेन समानहेतुतया क्षतक्षयमनुशोथचिकित्सितमुच्यते॥१-२॥ -- -- आयुर्वेददीपिका व्याख्या (चक्रपाणिदत्त कृत)

- As this chapter describes **Treatment of Shwayathu or Oedema –Hence the name**

१२. श्वयथुचिकित्सितम्

- **Sequence** – Cause of Kshata Kshina & Swayathu can be Marmopghata –Pathological Injury to vital organs like Chest ,Liver ,Heart ,Kidney

- **As per similarity in causative Factors – Schwayathu is described after Kshata Kshina**

१३. उदरचिकित्सितम्

- शोथभेदत्वादुदरस्य शोथचिकित्सानन्तरमुदरचिकित्सितमुच्यते॥१-२॥ -- -- आयुर्वेददीपिका व्याख्या (चक्रपाणिदत्त कृत)

- As this chapter describes **Treatment of Udar or Ascites –Hence the name**
- **Sequence** – As Udar ,is a type of Shotha – Hence Udar is discussed after Shotha

१४. अर्शश्चिकित्सितम्

- उदरार्शसोस्त्रिदोषजत्वसामान्याद् बद्धगुदोदरकारणत्वाच्चानन्तरमर्शसां चिकित्सितमुच्यते||१-२||---- आयुर्वेददीपिका व्याख्या (चक्रपाणिदत्त कृत)

- As this chapter describes **Treatment of Arsha or Piles – Hence the name**

१४. अर्शश्चिकित्सितम्

- **Sequence** – Udar & Arsha –Both are Tri doshaja +
- **Baddha Gudodar is a cause of Arsha**
- So Arsha is described after Udar

१५. ग्रहणीदोषचिकित्सितम्

- अर्शःकार्यत्वाद्ग्रहणीदोषस्य अर्शश्चिकित्सितमनु ग्रहणीचिकित्सितं ब्रूते|

- ग्रहणीमाश्रितोऽग्निदोषोग्रहणीदोषः, एवं चाश्रयाश्रयिणोरभेदोपचाराद् ग्रहणीदोषशब्देन ग्रहण्याश्रितोऽग्निदोषोऽपि गृह्यते||१-२|| -- -- आयुर्वेददीपिका व्याख्या (चक्रपाणिदत्त कृत)

१५. ग्रहणीदोषचिकित्सितम्

- As this chapter describes **Treatment of Grahani – Hence the name**

- **Sequence** --- Last Chapter was of Arsha
- Grahani is one of the imp cause of Arsha
- Hence after Arsha –Grahani is described

१६. पाण्डुरोगचिकित्सितम्

- ग्रहणीदोषचिकित्सिते क्रियामाणे तीक्ष्णादिना पित्तजननाद्ग्रहणीचिकित्सितानन्तरंपित्तप्रधान पाण्डुरोगचिकित्सितमुच्यते| -- -- आयुर्वेददीपिका व्याख्या (चक्रपाणिदत्त कृत)

- As this chapter describes **Treatment of Pandu – Hence the name**

१६. पाण्डुरोगचिकित्सितम्

- **Sequence** --- Last chapter was Grahani
- While treating Grahani –vaidya do Agnivardhan Chikitsa
- Due to this Pitta increases
- **So now Pitta pradhan Pandu is described**

१७. हिक्काश्वासचिकित्सितम्

- पाण्डुरोगकारणत्वाद्धिक्काश्वासयोः पाण्डुरोगानन्तरमभिधानम्|

- वक्ष्यति हि- "पाण्डुरोगाद्विषाच्चैव प्रवर्तेतेगदाविमौ" इति|
- हिक्काश्वासौ च समानकारणचिकित्सितत्वादेकाध्याये एवोक्तौ||१-२|| -- -- आयुर्वेददीपिका व्याख्या (चक्रपाणिदत्त कृत)

१७. हिक्काश्वासचिकित्सितम्

- As this chapter describes **Treatment of Hikka (Hiccough) & Schwas (Breathlessness) – Hence the name**
- Pandu is one of the cause of Hikka (Hiccough) & Schwas (Breathlessness)
- **Hence Hikka & Schwas are described after Pandu**

- Causes & Treatment are similar of Hikka & Schwas – so combined description in 1 chapter

१८. कासचिकित्सितम्

- हिक्काश्वासानन्तरं समानचिकित्सितत्वात् तथा हिक्काश्वासकासानां परस्परानुबन्धित्वाच्चकास चिकित्सितमुच्यते||१-२|| -- -- आयुर्वेददीपिका व्याख्या (चक्रपाणिदत्त कृत)

- As this chapter describes **Treatment of Kasa or Cough – Hence the name**

१८. कासचिकित्सितम्

- **Sequence** – Management of Hikka /Schwas & Kasa is similar
- **Also Hikka – Schwas –Kasa – are interrelated**

- Hence ,after Hikka /Schwas – Kasa chapter is described

१९. अतिसारचिकित्सितम्

- अग्निबलहानिसामान्याद् ग्रहणीदोषचिकित्सितमनु अतीसारचिकित्सिते वक्तव्ये उपोद्घातायातैःपाण्डुरोगादिभिर्व्यवधानं कृतं, सम्प्रति तु यथोक्तोपोद्घातायातपाण्डुरोगादीनभिधायप्रकृतमेवातीसारचिकित्सितमुच्यते॥१-२॥ -- -- आयुर्वेददीपिका व्याख्या (चक्रपाणिदत्त कृत)
- As this chapter describes **Treatment of Atisar or Loose motion – Hence the name**

१९. अतिसारचिकित्सितम्

- **Sequence** – Actually due to Less Agni bala (Weak Digestive power) – Grahani or Atisar occur
- **So in natural course ,after Grahani Chapter –Atisar Chapter is expected**
- But due to another reason Pandu was described after Grahani
- **So coming back to weak Agni concept –Atisar is described now**

२०. छर्दिचिकित्सितम्

- शरीरे मार्गद्वयं प्रधानम्- अधो गुदम्, ऊर्ध्वं च मुखं; तदधोमार्गातिप्रवृत्त दोषमतीसारमभिधाय,ऊर्ध्वातिदोषप्रवृत्तिरूपा छर्दिरुच्यते, इति छर्द्यध्यायसम्बन्धः||१-२|| -- -- आयुर्वेददीपिका व्याख्या (चक्रपाणिदत्त कृत)
- As this chapter describes **Treatment of Chardi or Vomiting – Hence the name**
-

२०. छर्दिचिकित्सितम्

- **Sequence** – Vitiated or Prakupit Doshas can go out of the body
- **Either in downward direction ,through Atisar or in Upward direction ,through Vomiting**
- Hence ,after Atisar – Chardi is described

२१. विसर्पचिकित्सितम्

- पूर्वाध्याये छर्दिवेगविघाताद्विसर्पाणामुत्पत्तेश्छर्द्यनन्तरं विसर्पस्य चिकित्सितमुच्यते|--- -- आयुर्वेददीपिका व्याख्या (चक्रपाणिदत्त कृत)

- As this chapter describes **Treatment of Visarpa or Erysipalas – Hence the name**

२१. विसर्पचिकित्सितम्

- Last Chapter was Chardi
- Due to suppression of Chardi –Visarpa Can occur –So after Chardi –There is chapter of Visarpa
- सूत्रस्थानम् - २४. विधिशोणितीयोऽध्यायः शोणितदुष्टिनिदानम्
- अत्यादानं तथा क्रोधं भजतां चातपानलौ|
छर्दिवेगप्रतीघातात् काले चानवसेचनात्||९||

२२. तृष्णाचिकित्सितम्

- विसर्पे प्रायेण तृष्णा उपद्रवरूपा भवतीति विसर्पानन्तरं तृष्णाचिकित्सितमुच्यते||१-२|| --- -- आयुर्वेददीपिका व्याख्या (चक्रपाणिदत्त कृत)
- As this chapter describes **Treatment of Trushna – Hence the name**
- **Sequence** – Trushna can occur as a complication of Visarpa –Hence after Visarpa Chapter –Trushna is discussed

२३. विषचिकित्सितम्

- शीतोपशमप्राधान्यसामान्यात्तृष्णाचिकित्सितमनु विषचिकित्सितमुच्यते- प्रागित्यादि -- -- आयुर्वेददीपिका व्याख्या (चक्रपाणिदत्त कृत)

- As this chapter describes **Treatment of Visha – Hence the name**

२३. विषचिकित्सितम्

- **Sequence** –
- For Trushna – primarily all cooling treatments are given –To treat Visha ,also Cooling treatments are expected –So due to treatment similarity – Visha is discussed after Trushna

२४. मदात्ययचिकित्सितम्

- मोहजनकत्वसामान्यात् तथा विषसमानगुणजन्यत्वाच्च विषचिकित्सितमनु मदात्ययस्यचिकित्सितमुच्यते||१-२|| --- -- आयुर्वेददीपिका व्याख्या (चक्रपाणिदत्त कृत)

- As this chapter describes **Treatment of Visha – Hence the name**

२४. मदात्ययचिकित्सितम्

- **Sequence –**
- Moha or drowsy is a common feature in Visha & Madatya
- **Also Visha & Madya ,both are having similar Toxic properties & toxic effects**
- Hence ,Madatya is described after Visha Chapter

२५. द्विव्रणीयचिकित्सितम्

- मद्यमत्तस्य सम्प्रहारादिना व्रणोत्पत्तौ व्रणचिकित्सार्थं द्विव्रणीय उच्यते॥१-२॥

- As this chapter describes **Treatment of Nija & Agantu Vrana – Hence the name**

२५. द्विव्रणीयचिकित्सितम्

- **Sequence –**
- Madyapi or Alcoholic person can get injury due to fall etc –So Vrana Chapter is discussed after Madatya

- Also this chapter describes **Gastric ulcers (Abhyantar Vran)** due to Alcohol

२६. त्रिमर्मीयचिकित्सितम्

- द्विव्रणीये द्विसङ्ख्यावच्छिन्नरोगचिकित्साभिधानानन्तरंत्रिसङ्ख्यावच्छिन्नशिरोबस्तिहृदयमर्मरोगचिकित्साभिधानार्थं त्रिमर्मीयचिकित्सित

उच्यते ---- -- आयुर्वेददीपिका व्याख्या (चक्रपाणिदत्त कृत)

- As this chapter describes Treatment of **Diseases of 3 Marmas (Shir + Hruday+ Basti)– Hence the name**

२६. त्रिमर्मीयचिकित्सितम्

- **Sequence –**
- **In last Chapter Two Types of Vrana or wounds or ulcers are described**

- Three number follows Two Number –

- **Hence after द्विव्रणीय –Comes त्रिमर्मीय**

२७. ऊरुस्तम्भचिकित्सितम्

- त्रिमर्मीये च बहून् रोगान् पञ्चकर्मसाध्यान्

दृष्ट्वा पञ्चकर्मासाध्ये ऊरुस्तम्भे जातस्मरण आचार्यऊरुस्तम्भचिकित्सितमेवाह; भवति हि विरोधिदर्शनात् तद्विरोधिस्मरणं, यथा नकुलस्मरणात्सर्पस्मरणम्||१-२|| -- -- आयुर्वेददीपिका व्याख्या (चक्रपाणिदत्त कृत)

- As this chapter describes **Treatment of Urustambha – Hence the name**

२७. ऊरुस्तम्भचिकित्सितम्

- **Sequence –**
- In previous chapter of त्रिमर्मीयचिकित्सितम् – Many diseases are described ---- which can be cured by Panchakarma
- Now in this chapter ,charak is describing the **disease ,which can not be cured by Panchakarma**

२८. वातव्याधिचिकित्सितम्

- ऊरुस्तम्भभेषजेन विरूक्षणाद्वातप्रकोपो भवतीति सम्बन्धादूरुस्तम्भानन्तरं वातव्याधिचिकित्सितमुच्यते| --- -- आयुर्वेददीपिका व्याख्या (चक्रपाणिदत्त कृत)

- As this chapter **describes Vata Dosha & Treatment of Vataj Diseases – Hence the name**

२८. वातव्याधिचिकित्सितम्

- **Sequence –**
- In last Chapter of ऊरुस्तम्भ ,While giving Rukshan (Drying) treatment to ऊरुस्तम्भ ,Vata prakop may takes place
- **Hence after ऊरुस्तम्भचिकित्सितम् – Vata Diseases are described**

२९. वातशोणितचिकित्सितम्

- वातव्याधिप्रभेदादेव वातव्याधिचिकित्सितानन्तरं वातरक्तचिकित्सितमुच्यते| वातरक्ताभ्यां जनितो व्याधिःवातरक्तं, किंवा वातरक्ते एव अवस्थान्तरप्राप्ते वातरक्तम्||१-२|| -- आयुर्वेददीपिका व्याख्या (चक्रपाणिदत्त कृत)

- As this chapter describes **Treatment of Vata Shonita or Vata Rakta – Hence the name**

२९. वातशोणितचिकित्सितम्

- **Sequence –**
- As Vata shonita is a special type of Vata Vyadhi ,after
- वातव्याधिचिकित्सितम् ,--
- वातशोणितचिकित्सितम् is discussed
- Special type means similarity in Avrut Samprapti

३०. योनिव्यापच्चिकित्सितम्

- वातरक्तचिकित्सानन्तरं पारिशेष्याद् वातकृतत्वाच्च योनिव्यापच्चिकित्सितमुच्यते| उक्तं हि- "न हिवाताद्दते योनिर्नारीणां सम्प्रदुष्यति" इति||१-२|| -- आयुर्वेददीपिका व्याख्या (चक्रपाणिदत्त कृत)
- As this chapter **describes Types & Treatment of Yoni Vyapad – Hence the name**
-

३०. योनिव्यापच्चिकित्सितम्

- **Sequence –**
- As Yoni Vyapad can not occur without vata vitiation –
- "न हिवाताद्द्ते योनिर्नारीणां सम्प्रदुष्यति
- **They are described ,as remaining diseases of Vata Vyadhi**

Kalpa Sthana

- Presented By – Prof.Dr.R.R.Deshpande (M.D in Ayurvdic Medicine & M.D. in Ayurvedic Physiology)
- www.ayurvedicfriend.com
- Mobile – 922 68 10 630
- professordeshpande@gmail.com

कल्पस्थानम्

- **Why कल्पस्थानम् after चिकित्सास्थानम् ?**
- In chikitsa sthana –while describing treatment of various diseases – there are references of vaman ,virechan etc
- चिकित्सितस्थाने तु तत्र तत्र विहित वमनविरेचनयोः प्रयोगान् विस्तरेणाभिधातुं चिकित्साधिकृत योग स्थानरूप कल्पस्थानमुच्यते|
- To describe Medicinal Recipes in detail –Kalpa Sthana is described –where Formulae for Vaman ,Virechan etc are given

१. मदनकल्पः

- As various **Madan Phala Yogas are described ,in the chapter –So is the Name**

- As Mandan Phala is Number 1 in Vamak Dravya –First chapter is मदनकल्पः

२. जीमूतककल्पः

- As various **Jimutak or Devdangri Yogas are described ,in the chapter –So is the Name**
- Chakrapani has mentioned that Madan Phala is **Anapayi** i.e without side effects –so this The Best Vamak Dravya
- श्रेष्ठत्वं च मदनफलस्य 'वमनद्रव्याणां मदनफलानि श्रेष्ठतमान्याचक्षतेऽनपायित्वात्' इत्यनेनात्रैव वक्ष्यति॥१-२॥

२. जीमूतककल्पः

- २. जीमूतककल्पः (Devdangri)
- ३. इक्ष्वाकुकल्पः (Bitter White Gourd)
- ४. धामार्गवकल्पः (Bitter Ghosale)
- ५. वत्सककल्पः (Kuda)
- ६. कृतवेधनकल्पः (Bitter Dodka)
- All above Dravyas are having more & more Side Effects in Ascending order from जीमूतककल्पः to कृतवेधनकल्पः

७. श्यामात्रिवृत्कल्पः

- As this chapter explains **Virechan yog of Shama –Trivrutta (Nishottar with black root)–So is the Name**
- **Sequence** – In first 6 chapters ,Vamak yog are described .Then in chapters 7 to 12 – Virechan yog are described
- In these chapters following Plants are described ----

७. श्यामात्रिवृत्कल्पः

- ७. श्यामात्रिवृत्कल्पः (Black Nishottar)
- ८. चतुरङ्गुलकल्पः (Bahava or Argvadha)
- ९. तिल्वककल्पः (Lodhra)
- १०. सुधाकल्पः (Snuhi)
- ११. सप्तलाशङ्खिनीकल्पः (Satala or Shikekai + Sankhavel)
- १२. दन्तीद्रवन्तीकल्पः (Jamalgota + Dravanti)

७. श्यामात्रिवृत्कल्पः

- **From Chapter 7 to 12 – There is Description from Sukha Virechak to Tikshna Virechak Dravya .**
- **Nishottar** – Sukha Virechak
- **Bahava** – Mrudu Virechak
- **Danti** – Tikshna Virechak (Ashwakanchuki – Icchabhedi ,Narach ras)

Siddhi Sthana

- Presented By – Prof.Dr.R.R.Deshpande (M.D in Ayurvdic Medicine & M.D. in Ayurvedic Physiology)
- www.ayurvedicfriend.com
- Mobile – 922 68 10 630
- professordeshpande@gmail.com

सिद्धिस्थानम्

- कल्पस्थानानन्तरं पारिशेष्यादेव सिद्धिस्थानमभिधीयते|
- सिद्धेरभिधायकं स्थानं सिद्धिस्थानम्|

- सिद्धिशब्देनचेह वमनादीनां वमनाद्यसम्यग्योग जन्यानां व्यापदां भेषजस्य साध्यतारूपा सिद्धिरुच्यते

सिद्धिस्थानम्

- **Siddhi = Success in Treatment**
- As study of this Sthana can give success in Treatment ,the name is सिद्धिस्थानम्
- **2 Meanings of Siddhi** – i) Treatment of Complications ,due to inadequate vaman ii) Samyak yog of Vaman etc

सिद्धिस्थानम्

- Why Siddhi Sthana after Kalpa Sthana ?
- Chakrapani – To describe remaining part of Samhita , सिद्धिस्थानम् after कल्पस्थानम्
- Scholar's opinion – Vamak & Virechak yog are described in Kalpa sthana – So in this Sthana ,there is a description of Methods of Panchakarma like Vaman etc **(SOP = Standard Operating Procedure – Very frequently used word by NABH)**

१. कल्पनासिद्धिः

- **पञ्चकर्मकल्पनाविषयेऽग्निवेशस्य कतिपये प्रश्नाः**
- का कल्पना पञ्चसु कर्मसूक्ता, क्रमश्च कः, किं च कृताकृतेषु|
  लिङ्गं तथैवातिकृतेषु, सङ्ख्या का, किङ्गुणः, केषु च

कश्च बस्तिः||३|| किं वर्जनीयं प्रतिकर्मकाले, कृते किया न् वा परिहारकालः|
प्रणीयमानश्च न याति केन, केनैति शीघ्रं, सुचिराच्च
बस्तिः||४||

१. कल्पनासिद्धिः

- **Kalpana = Karma Types** .
- Chapter begins with the sentence का कल्पना & there is **description of Karma Prakar** or Types – So is the name of chapter
- **Sequence** – In next chapters of Siddhi Stana – there is description of Panchakarma .So this chapter is like Introduction

२. पञ्चकर्मीया सिद्धिः

- पञ्चकर्मीयसिद्ध्युपक्रमः
- पञ्चकर्मप्रवृत्तिनिवृत्तिविषयज्ञानार्थमधिकृत्य [२] कृता सिद्धिः पञ्चकर्मीयसिद्धिः||
- येषां यस्मात् पञ्चकर्माण्यग्निवेश न कारयेत्|
  येषां च कारयेत्तानि तत् सर्वं सम्प्रवक्ष्यते||३||

२. पञ्चकर्मीया सिद्धिः

- This chapter **explains Siddha or proper patient & Asiddha or Improper patient for Panchakarma –Hence the Name**
- **Sequence** -- After primary Introduction of Panchakarma in last Chapter ,this chapter describes Inclusion & Exclusion criteria for Shodhan

३. बस्तिसूत्रीया सिद्धिः

- पूर्वाध्याये वमनादिप्रवृत्तिविषयादिकमभिधाय
- कल्पनासिद्ध्युक्तबस्तिकल्पनायाः प्रपञ्चेनाभिधानार्थंबस्तिसूत्रीया सिद्धिरुच्यते|

- बस्तेरितिकर्तव्यताभिधायकसूत्रमधिकृत्य कृता सिद्धिर्बस्तिसूत्रीयसिद्धिः||१-२||

३. बस्तिसूत्रीया सिद्धिः

- This chapter mainly **describes about Basti Karma –Hence the name**
-
- **Sequence** –
- Last chapter has described about Vaman etc – So now this chater describes Basti in detail

४. स्नेहव्यापत्सिद्धिः

- पूर्वसिद्धौ बिल्वतैलादीन्यभ्यङ्गसेवानुवासनार्थं निर्दिष्टानि,
- तदभिधायिका चेयं सिद्धिरित्यनन्तरं स्नेहव्यापत्सिद्धिरुच्यते;

- स्नेहानामानुवासनिकानां तद्व्यापदां च भेषजाना मभिधायिका सिद्धिः||१-२||

४. स्नेहव्यापत्सिद्धिः

- This chapter **describes Sneha Basti Vyapad or complications – So is the name of Chapter**

- **Sequence** –
- In last chapter – use of Bilva Taila is explained for Abhyanga ,Anuvasan .So in this chapter complications due to Sneha Basti are described

५. नेत्रबस्तिव्यापत्सिद्धिः

- स्नेहव्यापत्सिद्ध्यभिधानप्रसङ्गात्

स्नेहदानसाधननलिकादिव्यापत्प्रतीकारार्थानेत्रबस्ति व्यापत्सिद्धिरुच्यते|

५. नेत्रबस्तिव्यापत्सिद्धिः

- This chapter explains **complications due to Basti Netra (Instrument) –So is the name**

- **Sequence –** While describing complications of Sneha Basti ,it is obvious to describe Complications due to Instrument like Basti Netra

६. वमनविरेचनव्यापत्सिद्धिः

- This chapter describes ,**Complications due to Vaman & Virechan & also it's Treatment –So is the name**
- **Sequence –** In last chapter complications due to improper Basti Netra are described .So now complications in Vaman & Virechan are described

७. बस्तिव्यापत्सिद्धिः

- **Here Basti word is used for Niruha Basti** .In this chapter Complications in Niruha Basti are described –Hence the Name !
- Sequence –
- वमनविरेचनानन्तरभावित्वाद्बस्तेः संशोधनव्यापत्सिद्धेर नन्तरं बस्तिव्यापत्सिद्धिरुच्यते; अत्र बस्तिशब्दोनिरूह एव वर्तते, तद्व्यापदामेवात्र वक्तव्यत्वात्|--
- After Vaman –Virechana –Complications of Basti are described

८. प्रासृतयोगीया सिद्धिः

- In this chapter ,Yogas or formulations are described by giving importance to quantity of Prasrut (1 प्रासृत = 8 Tole = 80 ml) –Hence the name
- **Sequence** – In last chapter ,complications of Basti are described .To treat these complications ,vaidya has to use specific Basti with Prasrut quantity –they are described in detail in this chapter

९. त्रिमर्मीया सिद्धिः

- त्रिमर्मजरोगाश्रयिव्यापदां बस्तिरूपचिकित्सोपदर्शनार्थं;
- **बस्तिव्यापादाच्च त्रिमर्मजा अपि रोगा भवन्ति**

९. त्रिमर्मीया सिद्धिः

- In this chapter – **there is description of 3 main marmas & also diseases related to 3 marma & there management –Hence the name**
- **Sequence** – Tri marma diseases occur due to Basti Vyapad or complications –Hence the sequence
- **Also ,Complications due to Tri Marma diseases can be treated by Basiti –Hence the sequence**

१०. बस्तिसिद्धिः

- त्रिमर्मीयायां बहुरोगप्रतिपादनाद्बहुरोगहितबस्तिप्रतिपादनार्थं बस्तिसिद्धिरुच्यते|
- In this chapter ,there is a **description of many Prabhavi or Siddha or Important Basti are described –Hence the name**

- **Sequence** – In last chapter of त्रिमर्मीया – Many diseases are described .Now excellent & definitely success giving Basti Topic is described here ,which will be useful to treat many diseases

११. फलमात्रासिद्धिः

- पूर्वसिद्धिषु फलान्याचार्येण प्रयोगेषु विहितानि, तेन तेषां फलानां गुणावधारणार्थं तथाऽनुक्तगजादिबस्तिमानोपदर्शनार्थं च फलमात्रासिद्धिरुच्यते

- **To get desired effect of Basti – How much quantity should be used is explained in this chapter –Hence the name**

११. फलमात्रासिद्धिः

- गजादिबस्तिविधानकथनं यद्यप्यप्रस्तुतं,तथाऽपि गजादिष्वपि यौगिकतया बस्तेरेव प्रतिपाद्यते मात्राऽत्र ; तेन फलादीनां तथागजादिबस्तिमात्रा याश्च प्रतिपादिका सिद्धिः फलमात्रासिद्धिः||१-२||

११. फलमात्रासिद्धिः

- **Sequence** – In first chapter of Siddhi Sthana there is description of Madanphal etc Basti Prayog ,useful to human being.
- **In this chapter ,there is description of how Basti is useful in animal kingdom like in Elephants** .How to decide quantity of Basti in animals ? –As this is explained ,so also the purpose of title of this chapter

१२. उत्तरबस्तिसिद्धिः

- **पारिशेष्यादेवोत्तरबस्तिसिद्धिरभिधीयते|**

उत्तराणां श्रेष्ठानां बस्तीनां सिद्धिरुत्तरबस्तिसिद्धिः||१-२||

- **उत्तर = Best .In this chapter Uttar means best ,Yapan Basti is described –Hence the name**

१२. उत्तरबस्तिसिद्धिः

- **Sequence** -- In last chapter ,at the last (Charak Siddhi – 12/ 28 to 30) –**there is description of Sadatur Vyakti (The person ,who remains always ill)**
- As this person is prone to diseases –In this chapter Yapan Basti is described ,which can prevent diseases in this Immuno compromised patient

Prof.Dr.R.R.Deshpande

Sharing of Knowledge

FOR

Propagating Ayurved